

Sytuacja prawna dłużnika w sądowym postępowaniu egzekucyjnym: równouprawnienie, uprzywilejowanie czy potrzeba ochrony

1. Uwagi wstępne

G. Radbruch, prowadząc rozważania na temat sprawiedliwości, dostrzega jej dwoisty „modus”: jak wskazuje, można nazwać sprawiedliwym albo stosowanie prawa, albo też samo prawo jako takie (to pierwsze przejawia się w sprawiedliwości sędziowskiej, wiernej literze prawa, i należałoby ją raczej nazwać prawością). Nie chodzi przy tym o sprawiedliwość, którą można by mierzyć prawem pozytywnym, lecz o taką sprawiedliwość, która sama staje się miarą prawa pozytywnego. Sprawiedliwość w takim ujęciu znaczy tyle co równość i, zdaniem G. Radbrucha (w tym zakresie odwołującym się do Arystotelesa), może ona być sprawiedliwością wyrównującą (absolutną) albo sprawiedliwością rozdzielczą (równy sposób traktowania różnych osób). W konkluzji swojego wywodu przywołany autor stwierdza, że sprawiedliwość rozdzielcza

stanowi pierwowzór sprawiedliwości jako takiej, i to w niej odnajdujemy ideę sprawiedliwości, która musi stać się punktem odniesienia dla pojęcia prawa¹.

Powyższy wywód, a w szczególności to inspirujące spojrzenie na ideę sprawiedliwości w prawie i odniesienie jej do równości, może sygnalizować istnienie alternatywnych względem dotychczas stosowanych założeń i sposobów badania funkcjonowania zasady równości w postępowaniu cywilnym, i to zarówno w postępowaniu rozpoznawczym, jak i egzekucyjnym.

Podkreślana przez G. Radbrucha sprawiedliwość tworzonego prawa, traktowana jako kryterium oceny istnienia podstaw do jego obowiązywania albo jako wskazówka interpretacyjna, może być wykorzystywana szczególnie w takich sytuacjach, gdzie system prawny budzi wątpliwości co do jego zgodności z zasadami demokratycznego państwa prawnego, albo jest nieuporządkowany i niespójny w takim zakresie, że stwarza zagrożenie naruszania słusznych praw obywateli.

Nie budzi z pewnością żadnych wątpliwości twierdzenie, że podstawowym zadaniem rzetelnego procesu jest stworzenie warunków dla wydania trafnego orzeczenia² i później jego ewentualnego przymusowego wykonania. Jednak aby proces mógł być określany mianem rzetelnego, musi opierać się na rzetelnych, przemyślanych i spójnych założeniach aksjologicznych.

Kodeks postępowania cywilnego (k.p.c.), od początku obowiązywania zmieniany już kilkaset razy, stanowi dzisiaj zbiór przepisów i wykreowanych przez nie instytucji prawnych, którym często brakuje precyzyjnej definicji konstrukcyjnej, wewnętrznej spójności oraz możliwości bezkolizyjnego współgrania z innymi instytucjami i przepisami tworzącymi łącznie system prawny.

Krytyka regulacji prawnej zawartej w Kodeksie postępowania cywilnego w tym kontekście jest powszechna, ale nie zawsze prowadzi do próby sformułowania konstruktywnych wniosków, bo też trzeba się zgodzić, że zapewne w większości przypadków wadliwej legislacji nie ma innej możliwości rozwiązania istniejącego węzła gordyjskiego, jak tylko przez radykalne decyzje ustawodawcy.

¹ G. Radbruch, *Filozofia prawa*, Warszawa 2009, s. 38–39. Autor (1878–1949) był niemieckim filozofem i prawnikiem.

² A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 21.

Jak wspomniano wyżej, zasygnalizowany problem dotyczy całej regulacji procesowej cywilnej, co oznacza, że przepisy o sądowym postępowaniu egzekucyjnym są dotknięte skazą niespójności i niekonsekwencji legislacyjnej w takim samym stopniu, jak te dotyczące pozostałych rodzajów postępowań cywilnych.

U podstaw wszelkich dyskusji odnoszących się do oceny regulacji k.p.c. w zakresie postępowania egzekucyjnego leżą zawsze rozważania dotyczące celu i funkcji tego postępowania, a także jego zasad, które mogą być postrzegane jako opis wytycznych i reguł, na podstawie których ten cel i funkcja są realizowane, albo wręcz jako ogólne założenia aksjologiczne, których zdefiniowanie jest niezbędne dla prawidłowego sformułowania konstrukcji prawnej danego rodzaju postępowania.

Jednym z najczęściej formułowanych w literaturze przedmiotu zarzutów względem regulacji k.p.c. dotyczącej sądowego postępowania cywilnego jest ten, że aktualnie obowiązujące przepisy zachwiały dystynkcję odmiennych celów postępowania rozpoznawczego i wykonawczego, zburzyły właściwą relację między wierzycielem i dłużnikiem, faworyzując tego ostatniego oraz utrudniając dochodzenie stwierdzonych tytułami wykonawczymi roszczeń.

Zasadniczo dyskusja w tym zakresie koncentruje się wokół zagadnienia, czy – a jeśli tak, to w jakim zakresie – w postępowaniu egzekucyjnym funkcjonuje zasada równości stron postępowania oraz jaka jest w takim przypadku jej treść. Ma to szczególne znaczenie w kontekście głosów o zachwianiu w aktualnych przepisach właściwego balansu między pozycją wierzyciela i dłużnika w postępowaniu, a to w szczególności ze względu na uprzywilejowanie dłużnika lub nadmierną ochronę jego interesów³.

Warto jednak poddać analizie możliwość zastosowania odmiennego od dotychczasowego podejścia do omawianego zagadnienia i zweryfikować, na ile przydatnym przy ocenie realizacji zasady równości w postępowaniu egzekucyjnym kryterium jest sprawiedliwość przyjętych rozwiązań, co być może pozwoli na bardziej zniuansowaną ocenę wzajemnej relacji wierzyciela i dłużnika w tym postępowaniu. Można zasadnie założyć, że w efekcie powyższego

³ Zob. np.: J. Świeczkowski, *Ochrona dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym – czy nie nadmierna?*, PS 2014, nr 2, s. 74–80.

dojdzie do sformułowania nowych argumentów w dyskusji o tym, czy dłużnik w egzekucji sądowej jest względem wierzyciela równouprawniony czy uprzywilejowany, a jeśli nawet tak, czy mieści się to w granicach sprawiedliwej i uzasadnionej ochrony jego praw.

2. Główne podstawy normatywne zasadniczo definiujące relację wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym

Pomijając środki prawne dostępne w postępowaniu egzekucyjnym zarówno dla wierzyciela, jak i dla dłużnika, a zasadniczo służące obu stronom postępowania do realizacji konstytucyjnego prawa do sądu, które przecież rozciąga się również na postępowanie wykonawcze (np. prawo do uzyskiwania informacji o przebiegu postępowania oraz udziału w czynnościach egzekucyjnych, prawo do bycia wysłuchanym, możliwość zaskarżania orzeczeń), na uwagę zasługują trzy ogólne podstawy normatywne definiujące sytuację dłużnika oraz zakres uprawnień wierzyciela w postępowaniu wynikający ze szczególnego charakteru postępowania egzekucyjnego.

Po pierwsze, jest to wyrażona w art. 799 § 1 k.p.c. zasada, że w prowadzonym postępowaniu organ egzekucyjny stosuje sposób egzekucji najmniej uciążliwy dla dłużnika, co jest wzmocnione środkiem prawnym służącym jej realizacji, w postaci wskazanej w art. 799 § 2 k.p.c. możliwości, aby dłużnik, jeżeli egzekucja z jednej części majątku dłużnika oczywiście wystarcza na zaspokojenie wierzyciela, zażądał zawieszenia egzekucji z pozostałej części majątku. Uwagę w tym przypadku zwraca okoliczność, że mimo iż egzekucja ma charakter przymusowy, to jednak za wystarczające uznaje się to, aby była ona nieuchronna. Nie musi zaś ona być bezwzględna, a z faktu, iż dłużnik w postępowaniu egzekucyjnym odpowiada całym swoim majątkiem, nie wynika, że należy wystawić na uszczerbek całość interesów dłużnika, szczególnie wtedy, gdy jego odpowiedzialność w ujęciu wartościowym jest wyraźnie mniejsza niż wartość posiadanego majątku. Mamy tutaj zatem wyraźnie połączone dwie idee: humanitaryzmu oraz adekwatności podejmowanych działań względem zamierzonych do osiągnięcia celów. Co jest również istotne, to nakaz, który należy interpretować szeroko, na co wskazuje wyrażone przez Sąd Najwyższy stanowisko, iż zastosowanie sposobu egzekucji najmniej

uciążliwego dla dłużnika (art. 799 § 1 k.p.c.) jest obowiązkiem komornika także jako wierzyciela egzekwującego koszty postępowania egzekucyjnego⁴.

Po drugie, Kodeks wyraźnie zakazuje podejmowania względem dłużnika działań o charakterze naruszenia godności albo dokonywania czynności, których celem nie jest tylko wyegzekwowanie od dłużnika należnego wierzycielowi świadczenia, ale także (albo wyłącznie) osiągnięcie innego skutku, np. upokorzenia, naruszenia czci, podjęcia zaufania do dłużnika, zaszkodzenia w interesach, co ogólnie moglibyśmy określić nadużyciem prawa, wykorzystując w tym zakresie definicję zawartą w art. 4¹ k.p.c. Możemy także wskazać szczególną regulację zawartą w części egzekucyjnej k.p.c. w art. 801 § 2 oraz § 3, zgodnie z którą, jeżeli zachodzą wątpliwości, czy wniosek wierzyciela o podjęcie określonych czynności egzekucyjnych lub żądanie złożenia wyjaśnień lub udzielenia informacji jest niezbędny do zapewnienia prawidłowego toku egzekucji, lub zachodzą uzasadnione podstawy do przyjęcia, że został złożony wyłącznie w celu szykanowania dłużnika, komornik może zobowiązać wierzyciela do uzasadnienia wniosku, a jeżeli w świetle okoliczności sprawy lub innych prowadzonych przeciwko temu samemu dłużnikowi postępowań egzekucyjnych jest wysoce prawdopodobne, że wniosek nie przyczyni się do zapewnienia prawidłowego toku egzekucji lub zachodzą uzasadnione podstawy do przyjęcia, że został on złożony wyłącznie w celu szykanowania dłużnika, komornik może taki wniosek oddalić. Mamy zatem w tym wypadku niewątpliwie do czynienia z konstrukcją prawną służącą ochronie godności dłużnika oraz przeciwdziałaniu nadużywaniu prawa przez wierzyciela.

Wreszcie po trzecie, należy przywołać regulację prawną wprowadzającą ograniczenia przedmiotowe egzekucji zawarte w k.p.c. w przepisach art. 829–839, a stanowiące wyjątek od wyrażonej w art. 803 k.p.c. zasady, zgodnie z którą tytuł wykonawczy stanowi podstawę do prowadzenia przez wierzyciela egzekucji o całe objęte nim roszczenie i ze wszystkich części majątku dłużnika (chyba że z treści tytułu wynika co innego). Zakres i przedmiot tych ograniczeń podlega ewolucyjnym zmianom przez cały okres obowiązywania

⁴ Wyrok SN z dnia 8 lutego 2012 r., V CSK 68/11, Biuletyn SN-IC 2013, nr 3, Legalis/el.

k.p.c., a uzasadnieniem dla samego ograniczenia egzekucji, jak i wprowadzanych zmian są z reguły względy humanitarne, społeczne, a niekiedy również gospodarcze (jak kwestie związane ze zwolnieniem od egzekucji rzeczy wykorzystywanych w prowadzonej działalności gospodarczej⁵).

Można zauważyć, że aktualna regulacja kodeksowa wykazuje w omawianym zakresie istotne podobieństwo do zawartej w Kodeksie postępowania cywilnego obowiązującym od dnia 1 stycznia 1933 r.⁶ (d.k.p.c.).

W przepisie art. 542 § 2 d.k.p.c. znajduje się znane nam z aktualnie obowiązującego Kodeksu postanowienie ujęte w treści art. 799 § 2, że jeśli egzekucja przeprowadzona na części majątku dłużnika wystarczała do zaspokojenia wierzyciela egzekwującego, dłużnik mógł żądać zawieszenia dalszej egzekucji⁷, a także, na podstawie art. 609 d.k.p.c., jeżeli ze sprzedaży niektórych ruchomości zajętych u dłużnika osiągnięto już potrzebną kwotę, komornik miał obowiązek zwolnić od zajęcia resztę ruchomości. Podobnie jak aktualnie, to od wierzyciela egzekwującego zależał wybór środka egzekucyjnego. Wierzyciel był jednak ograniczony przepisami mającymi na celu zapobieżenie nadużycia przez niego prawa, tj. prowadzenia egzekucji niesprawiedliwej albo niepotrzebnej („daremnej”), bo jak wskazywano w literaturze przedmiotu, „egzekucja nie powinna nigdy przekraczać granic istotnej potrzeby”. Jeżeli egzekucję wykonano w większym zakresie, niż to było potrzebne do zaspokojenia wierzyciela, dłużnik mógł żądać „zawieszenia egzekucji”⁸.

⁵ Zob. J. Jagieła, *Ewolucja ograniczeń egzekucji sądowej w prawie polskim* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022, s. 65–98.

⁶ Załącznik do Obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Kodeksu postępowania cywilnego (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934).

⁷ J. Korzonek, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające. Część druga kodeksu postępowania cywilnego. Tom I (art. 508–597)*, Kraków 1934, s. 543 wskazywał, że „przy załatwianiu wniosku egzekucyjnego sąd, względnie komornik, nie ma wdawać się w badanie, czy żądane przez wierzyciela zastosowanie kilku sposobów egzekucji jest konieczne, ani też nie ma prawa odmówić wszczęcia egzekucji jednym z żądanych kilku sposobów, chociażby jego zdaniem równoczesne zastosowanie kilku sposobów egzekucji było widocznie niepotrzebnym. Badanie tej kwestii i ewentualne zawieszenie egzekucji jednym z żądanych kilku sposobów nastąpić może dopiero na żądanie dłużnika”.

⁸ S. Gołąb, Z. Wusatowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Część druga. Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające (Wstęp. Tekst prawa z uzasadnieniem i objaśnieniami. Przepisy wprowadzające. Egzekucja administracyjna. Rozporządzenia wykonawcze. Przepisy o kosztach sądowych)*, Kraków 1933, s. 208.

Ograniczenia egzekucji (w najistotniejszej części mające charakter przedmiotowy) były uregulowane w d.k.p.c. w artykułach od 569 do 579 i, co do zasady, podobnie jak współcześnie, w komentarzach do tych przepisów wskazywano, że źródłem zwolnienia od egzekucji tych wszystkich przedmiotów, co do których prowadzenie egzekucji narażałoby na ruinę egzystencję dłużnika albo pozbawiałoby go możliwości sprawowania swojego zawodu lub pełnienia swych obowiązków, są przyczyny natury humanitarnej, a po części także wzgląd na interes społeczny⁹.

Stanowiąca istotną część zasady równości zasada wysłuchania stron w postępowaniu egzekucyjnym, jak wskazywali ówcześni komentatorzy kodeksu, nie była natomiast przyjęta jako reguła¹⁰.

Autor niniejszego artykułu pomija w swojej analizie uregulowania szczególne, takie jak te dotyczące egzekucji należności alimentacyjnych, dlatego że w ich przypadku problem, w moim przekonaniu, wychodzi daleko poza postępowanie egzekucyjne i wymaga dyskusji na płaszczyźnie aksjologicznej, w szczególności w zakresie konieczności udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy odmienne traktowanie takich należności ma właściwe i przekonujące uzasadnienie. Dopóki w systemie prawnym przyjmować będziemy, że osoby uprawnione do alimentacji oraz ich należności korzystają ze szczególnej ochrony, dopóty konieczne będzie akceptowanie szczególnego ich traktowania w postępowaniu egzekucyjnym.

3. Wybrane poglądy doktryny odnośnie do zasad obowiązujących w sądowym postępowaniu egzekucyjnym

Jakkolwiek charakter niniejszej wypowiedzi nie pozwala na szerokie rozważenie tematu, to tę część analizy tytułowego zagadnienia należy rozpocząć od ustalenia znaczenia pojęcia zasad, a także wskazania wyróżnianych w literaturze przedmiotowej zasad sądowego postępowania egzekucyjnego.

Definiując zasady naczelne postępowania cywilnego, najczęściej określa się je jako idee przewodnie albo założenia podstawowe postępowania cywilnego, wyrażone w normach prawa procesowego, odnoszące się do całości postępowania

⁹ J. Korzonek, *Postępowanie egzekucyjne...*, *op. cit.*, s. 651.

¹⁰ Zob.: S. Gołąb, Z. Wusatowski: *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 123–124.

cywilnego oraz wskazujące metody i sposoby realizacji jego celów (funkcji)¹¹. Można zatem zwięźle ująć to tak, że zasady postępowania cywilnego są dyrektywami sprawności postępowania, zapewniającymi wypełnienie jego funkcji przez właściwe załatwienie spraw, których postępowanie dotyczy¹².

Celem postępowania cywilnego, pojmowanego jako zbiór różnego rodzaju postępowań, jest zaspokojenie wierzyciela i przymusowe spełnienie świadczenia, które należy się wierzycielowi od dłużnika¹³. Każdy z rodzajów postępowania cywilnego posiada odmienne cele, a przez to szczególne cechy, które umożliwiają zrealizowanie tych celów. Oczywiście zasadnicza część reguł i cech każdego z postępowań cywilnych jest wspólna dla nich wszystkich, choć niekiedy przybiera nieco zmodyfikowaną względem wyjściowego modelu postać (dotyczy to między innymi zasady dyspozycyjności, czy zasady równości).

Szczególnością postępowania egzekucyjnego jest przymus, który w tym wypadku jest atrybutem władzy państwowej, a stosowany w postępowaniu egzekucyjnym przez jego organy jest konsekwencją braku dobrowolnego wykonania przez dłużnika ciężącego na nim obowiązku.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że każde działanie zawierające w sobie elementy nawet legalnego przymusu stanowi daleko idącą ingerencję w sferę wolności praw człowieka i obywatela. W związku z powyższym realizacja funkcji represyjnej egzekucji sądowej wymaga zachowania adekwatności stosowanych *ad casum* środków przymusu oraz zapewnienia kontroli procesowej sądu nad czynnościami egzekucyjnymi organów prowadzących postępowanie¹⁴. Stosowanie przymusu wobec niewykonującego swoich zobowiązań dłużnika jest, co do zasady, usprawiedliwione i uzasadnione. Nie stanowi ono w żadnym razie przejawu agresji czy okrucieństwa, jeśli tylko jest realizowane w sposób zgodny z prawem, tzn. również z poszanowaniem niezbywalnych praw dłużnika.

¹¹ J. Jodłowski [w:] J. Lapierre, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017, s. 145.

¹² A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2023, s. 70.

¹³ J. Derlatka [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. M. Rzewuskiego, Warszawa 2019, s. 479.

¹⁴ T. Zembrzusi, *Kilka uwag o funkcjach egzekucji sądowej* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022, s. 11.

Element przymusu w postępowaniu egzekucyjnym powoduje konieczność odpowiedniego zmodyfikowania zakresu i sposobu stosowania w nim przepisów o postępowaniu procesowym. Co do zasady przepisy te znajdują zastosowanie w postępowaniu egzekucyjnym na podstawie art. 13 § 2 k.p.c., ale „odpowiedniość” ich stosowania w tym postępowaniu przybiera szczególną postać. W efekcie tego również treść naczelných zasad postępowania cywilnego doznaje w postępowaniu egzekucyjnym istotnych modyfikacji. Dostrzega się w tym postępowaniu także inne od tych wyróżnianych w postępowaniu rozpoznawczym, w rzeczywistości zbędne w postępowaniu rozpoznawczym zasady, którym przez pewnych przedstawicieli doktryny nadany został status zasad postępowania egzekucyjnego (np. zasada ochrony dłużnika)¹⁵.

Już bezpośrednio po wejściu w życie d.k.p.c. wskazywano, że „z zasad naczelných polskiego procesu cywilnego, nie wszystkie zdołały się ostać w pełni w prawie i postępowaniu egzekucyjnym”¹⁶. W wypowiedziach ówczesnych przedstawicieli doktryny możemy odnaleźć sporą różnorodność prezentowanych stanowisk w tym zakresie, ale ogólnie rzecz ujmując, brak jest w nich spójności odnośnie do określenia tego, które zasady postępowania cywilnego obowiązują w postępowaniu egzekucyjnym, w jakim zakresie (treści), a także które z nich mają charakter wiodący.

Uznawano zatem, że „najważniejszymi” zasadami postępowania egzekucyjnego są zasady: poszanowania godności ludzkiej, prawa do wysłuchania (jako element prawa do sądu), formalizmu oraz dyspozycyjności¹⁷. Niekiedy dokonywano też dalej idącego rozróżnienia szczególných zasad postępowania egzekucyjnego i wskazywano na możliwość wyróżnienia zasady: inicjatywy procesowej organów procesowych i egzekucyjnych, poszanowania minimum egzystencji dłużnika, względności (stosowania środków najmniej uciążliwych dla dłużnika, a przynoszących ochronę praw wierzyciela) oraz współdziałania wierzyciela z komornikiem sądowym¹⁸.

¹⁵ Zob. E. Wengerek, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978, s. 57 i nast.

¹⁶ S. Gołąb, Z. Wusatowski, *Kodeks..., op. cit.*, s. 114.

¹⁷ P. Pogonowski, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, Warszawa 2007, s. 112.

¹⁸ I. Gil [w:] *Postępowanie cywilne. Tom II. Postępowanie egzekucyjne, arbitrażowe i międzynarodowe*, pod red. I. Gil, Warszawa 2021, s. 29.

W kontekście tematu niniejszej wypowiedzi warto zauważyć, że W. Siedlecki, analizując zasady naczelne Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r., wskazywał na obowiązywanie w postępowaniu egzekucyjnym m.in. zasady „kontrolowanej rozporządzalności”, zauważając, że „rozporządzalność wierzyciela jest ograniczona przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, mającymi na celu zapobiec nadużywaniu egzekucji przez wierzyciela, tudzież prowadzeniu egzekucji niepotrzebnych lub szkodliwych z punktu widzenia społecznego. Pod tym kątem widzenia czynności wierzyciela podlegają tu kontroli sądu lub organu egzekucyjnego”¹⁹.

Z kolei E. Wengerek wyróżniał osobno i rozróżniał w postępowaniu egzekucyjnym zasadę „ochrony dłużnika” oraz „równości”²⁰, co nakazuje przyjąć, że zdaniem tego autora równość nie polegała na zapewnianiu dłużnikowi jakiejś szczególnej ochrony przed np. nieproporcjonalnym przymusem, ale miała charakter zbliżony do równości, jaką charakteryzuje się postępowanie rozpoznawcze.

4. Wątpliwości odnośnie adekwatności odwołania się do zasady równości w postępowaniu egzekucyjnym dla opisu sytuacji prawnej wierzyciela i dłużnika

Wątpliwości co do obowiązywania zasady równości w postępowaniu egzekucyjnym wynikają przede wszystkim z tego, że trudno znaleźć w k.p.c. jakąś wyraźną podstawę prawną dla uzasadnienia obowiązywania tej zasady z uwzględnieniem okoliczności, że w postępowaniu egzekucyjnym dopuszczalny, a w zasadzie z tym postępowaniem immanentnie związany, jest przymus, który w bardzo wąskim zakresie daje się pogodzić z równością stron postępowania egzekucyjnego.

Trzeba jednak mieć na uwadze, że brak w Kodeksie przepisu formułującego wyraźnie naczelną zasadę procesową nie oznacza, że zasada ta w danym systemie procesowym nie obowiązuje, jeżeli ustawodawca ją realizuje przez stworzenie odpowiednich gwarancji procesowych, w których znajduje ona

¹⁹ W. Siedlecki, *Zasady naczelne postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego. Studia Cywilistyczne. Zbiór rozpraw z zakresu prawa cywilnego, prawa międzynarodowego prywatnego, prawa pracy oraz prawa procesowego cywilnego*, Kraków 1966, s. 26.

²⁰ E. Wengerek, *Sądowe...*, *op. cit.*, s. 57 i nast. oraz s. 66 i nast.

swój wyraz. Tak sprawa przedstawia się z zasadą równouprawnienia stron i uczestników postępowania²¹.

Przed wszystkim można zgodzić się ze stwierdzeniem, że zasada równości w postępowaniu egzekucyjnym nie obowiązuje w takim samym znaczeniu, jak w procesie, gdyż z istoty postępowania egzekucyjnego wynika przewaga wierzyciela, niemniej Kodeks stara się zapewnić dłużnikowi możliwość obrony zarówno formalnej, jak i merytorycznej²². Dlatego w wielu wypadkach przewidziane jest wysłuchanie stron, a więc i dłużnika, przed wydaniem decyzji przez organ egzekucyjny, a o każdej czynności egzekucyjnej komornik zawiadamia stronę, jeśli nie była ona obecna przy jej dokonaniu, i na jej żądanie udziela wyjaśnień o stanie sprawy²³. Pamiętając o istocie i celu postępowania egzekucyjnego oraz akceptując okoliczność, że zasada równości w postępowaniu egzekucyjnym, chociaż w szczególnym zakresie i postaci, to jednak występuje i obowiązuje, bez zastrzeżeń akceptuje się także pogląd, że konieczna jest modyfikacja uprawnień i obowiązków stron w postępowaniu egzekucyjnym w taki sposób, aby zapewnić wierzycielowi przewagę nad dłużnikiem. Jeśli zatem możemy mówić o równości (równouprawnieniu) stron postępowania egzekucyjnego, to jedynie z powyższym zastrzeżeniem. W praktyce dla dłużnika gwarancja równości w postępowaniu wynika z prawa do bycia wysłuchanym.

Konieczne jest także, aby będące w dyspozycji wierzyciela środki egzekucyjne były stosowane proporcjonalnie do celu egzekucji, albowiem chodzi o przeprowadzenie skutecznej egzekucji w sposób najmniej uciążliwy dla dłużnika²⁴. Tu konieczne jest jednak zastrzeżenie, iż ochrona dłużnika służy jedynie temu, aby egzekucja nie była dotkliwa „ponad miarę”, a nie temu, aby „nie była dotkliwa w ogóle”²⁵.

²¹ W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 54.

²² *Ibidem*, s. 60.

²³ W. Siedlecki, *Zasady naczelnego postępowania cywilnego w świetle...*, op. cit., s. 29.

²⁴ Zob. A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2023, s. 53.

²⁵ P. Ryłski, *Efektywna ochrona wierzycieli w sądowym postępowaniu egzekucyjnym* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022, s. 130. W tym kontekście zobacz rozważania i ich konkluzje: A. Żurowicz, *Problematyka środków ochrony dłużnika w egzekucji czynności niezastępowalnych* [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, pod red. K. Flagi-Gieruszyńskiej, A. Klich, Toruń 2015, s. 337–357.

Poza tak szczególnie sformułowaną zasadą równości w postępowaniu egzekucyjnym wyróżnić możemy także – stanowiącą z pewnością odrębną od zasady równości – zasadę proporcjonalności (adekwatności), dostrzegając, że organ egzekucyjny jest zobligowany do uwzględniania w swoim działaniu adekwatności podejmowanych sposobów egzekucji do charakteru roszczenia, jakie jest jej przedmiotem²⁶, co ma zapewnić dłużnikowi poszanowanie jego godności. Jeśli „poszanowanie godności dłużnika” potraktujemy jako nakaz, to zauważyć również należy, że Kodeks formułuje także istotny zakaz odnoszący się do działań wierzyciela, tj. zakaz szykanowania dłużnika, który stanowi w istocie formę nadużywania egzekucji przez wierzyciela. Kodeks postępowania cywilnego stwarza gwarancję prawidłowej realizacji ustanowionych nakazów i zakazów w postaci możliwości złożenia przez dłużnika wniosku o zawieszenie egzekucji z tej części majątku, do której błędnie skierowano egzekucję²⁷, oraz sankcję za naruszenie zakazu szykanowania dłużnika w postaci cywilnej odpowiedzialności wierzyciela za wyrządzoną szkodę²⁸.

Trudno jest precyzyjnie określić, co należy rozumieć pod pojęciem sposobu egzekucji najmniej uciążliwego. Jednak z uwagi na cel egzekucji można przyjąć, że sposób egzekucji bardziej uciążliwy dla dłużnika to taki, którego zastosowanie wyrządzi dłużnikowi więcej szkody albo też bardziej zdeorganizuje jego dotychczasową pracę zawodową, czy warunki życia²⁹. Przede wszystkim trzeba zauważyć, że warunkiem poszukiwania sposobu mniej uciążliwego jest istnienie realnej i porównywalnej alternatywy dla ocenianego pod względem uciążliwości sposobu egzekucji. Oznacza to, że analizować pod tym względem można jedynie takie możliwe do zastosowania sposoby, które rzeczywiście mogą być wykorzystane w danej sprawie. Po drugie trzeba zaakceptować to, że ocena ta zawsze będzie miała silnie subiektywny charakter, bowiem nie jest możliwe sformułowanie gotowych wzorców

²⁶ *Ibidem*, s. 113.

²⁷ E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 180–181.

²⁸ O. Marcewicz [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 730–1217*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2017, s. 262.

²⁹ F. Zedler, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz. Tom II. Postępowanie egzekucyjne (art. 758–843 k.p.c.)*, Toruń 1995, s. 140.

i zasad, które mogłyby mieć automatyczne zastosowanie w każdej sprawie. Konieczne zatem będzie jednoczesne uwzględnienie większej liczby okoliczności, takich jak charakter egzekwowanego świadczenia, sytuacja majątkowa dłużnika, wykonywana przez niego praca bądź prowadzona działalność gospodarcza oraz perspektywy ewentualnej zmiany tej sytuacji dla dłużnika bez uszczerbku większego niż uzasadniony prowadzoną egzekucją. Do tego dochodzą kwestie szczegółowe, ale równie istotne, jak okoliczności decydujące o skuteczności sprzedaży zajętego majątku dłużnika, takie jak np. szacunkowa wartość zajętych ruchomości, ograniczony popyt na rzeczy używane i sprzedawane w trybie egzekucyjnym, czy konieczność uzyskania środków także na pokrycie kosztów egzekucyjnych³⁰.

Odrębnym od kwestii równości stron postępowania egzekucyjnego oraz zasady proporcjonalności zagadnieniem są przedmiotowe ograniczenia egzekucji, uregulowane w art. 829–839 kp.c. Jak krytycznie wskazuje M. Romańska, w kolejnych nowelizacjach przepisów „wykaz rzeczy, wierzytelności i praw objętych wyłączeniem spod egzekucji staje się coraz dłuższy” i nawet uznając, że „zapewnienie ochrony socjalnej dłużnikowi wydaje się *prima facie* słuszne”, to „problem w tym, że ustawodawca systematycznie rozbudowuje katalog ograniczeń egzekucji na korzyść dłużnika, koncentrując uwagę organów procesowych wyłącznie na kondycji majątkowej, niezależnie od wysokości egzekwowanego roszczenia oraz tego, że sytuacja wierzyciela i osób pozostających na jego utrzymaniu może być daleko gorsza, między innymi z uwagi na postawę dłużnika niechętnego wywiązaniu się z ciążących na nim zobowiązań”³¹.

Wyróżnioną zasadę proporcjonalności – obejmującą nakaz poszanowania godności dłużnika i jednoczesny zakaz jego szykanowania, a także przedmiotowe ograniczenia egzekucji – w rzeczywistości można ująć łącznie jako zasadę ochrony dłużnika, co stanowiłoby potwierdzenie dla przedstawionego wyżej poglądu

³⁰ D. Zawistowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730–1088*, pod red. T. Wiśniewskiego, Warszawa 2021, s. 335.

³¹ M. Romańska, *Ograniczenia egzekucji sądowej – uporządkowany system odpowiadający warunkom społecznym czy anachroniczne rozwiązania?* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022, s. 174.

E. Wengerka, który, przypomnijmy, wyróżniał w postępowaniu egzekucyjnym niezależnie od siebie funkcjonujące: zasadę równości oraz zasadę ochrony dłużnika.

Na marginesie zasadniczych rozważań dotyczących sądowego postępowania egzekucyjnego należy tylko zasygnalizować, że w doktrynie administracyjnego postępowania egzekucyjnego, pośród wielu jego zasad, wyróżnia się zasadę godności człowieka oraz zasadę stosowania środka egzekucyjnego prowadzącego bezpośrednio do wykonania obowiązku i najmniej uciążliwego dla zobowiązanego³², obejmowane także niekiedy łącznie jedną nazwą, tj. zasadą równości wobec prawa³³.

W doktrynie egzekucji administracyjnej źródła obowiązującego prawa godności upatruje się w art. 30 Konstytucji RP wskazującym, że „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka” jest „nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Jak się spostrzega w literaturze przedmiotu, przepis ten rozstrzyga o podmiotowości człowieka, wiąże normatywnie prawa oraz podstawowe wolności człowieka i obywatela z godnością, tworząc konstytucyjny system. Przepis art. 30 Konstytucji wyznacza zasadnicze kierunki wykładni przepisów chroniących podstawowe prawa człowieka, a w szczególności wyznacza granice dopuszczalnych ich ograniczeń³⁴.

Z kolei wyprowadzana z art. 32 Konstytucji RP, bezwzględnie obowiązująca, zasada równości wobec prawa stanowi w szczególności podstawę do wyłączenia niektórych przedmiotów spod egzekucji³⁵, czy uzasadnienia dla pozostawienia organowi egzekucyjnemu możliwości wyboru spośród środków egzekucyjnych przewidzianych w ustawie takiego, który będzie prowadził bezpośrednio do wykonania obowiązków, a zarazem będzie najłagodniejszy dla zobowiązanego³⁶.

³² Tak: M. Romańska, *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające w administracji*, Warszawa 2021, s. 89–92 oraz 94–98.

³³ Tak: M. Strożek-Kucharska, *Zasady postępowania egzekucyjnego w administracji*, Katowice 2021, s. 50–60 oraz 65–71.

³⁴ Zob. art. 30 [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, pod red. M. Safjana, L. Boska, Legalis/el. 2016 oraz przywołani tam autorzy i źródła.

³⁵ Ustawowe wyłączenia spod egzekucji wskazane są w art. 8–10 u.p.e.a., zaś art. 13 § 1 u.p.e.a. stanowi, że organ egzekucyjny, na wniosek zobowiązanego i ze względu na jego ważny interes, może zwolnić, na czas oznaczony lub nieoznaczony, z egzekucji w całości lub części określone składniki majątkowe zobowiązanego.

³⁶ Art. 7 § 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. (Dz.U. z 1966 r. Nr 24, poz. 151, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2505) o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (u.p.e.a.) stanowi, że organ egzekucyjny stosuje środki egzekucyjne, które prowadzą bezpośrednio do wykonania

Już tylko przywołany w tak ogólnym zakresie wycinek wiedzy odnośnie do zasad obowiązujących w postępowaniu egzekucyjnym w administracji wskazuje, że co do szczególnych zasad postępowania, to ich katalog jest podobny do wyróżnianego w sądowym postępowaniu egzekucyjnym. Należy jednak dostrzec, że inaczej aniżeli w sądowym postępowaniu egzekucyjnym, w postępowaniu egzekucyjnym w administracji możemy wskazać konkretne podstawy normatywne umożliwiające określenie sytuacji prawnej dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i jego pozycji względem wierzyciela.

5. Potrzeba doprecyzowania regulacji normatywnej dotyczącej sytuacji prawnej dłużnika

Uwzględnienie w postępowaniu cywilnym zasady równości w pewien sposób wymusza na uczestnikach tego postępowania podjęcie działań mających na celu zniwelowanie ewentualnie istniejących w tym postępowaniu nierówności. Efektem tych działań może być – w najdalej idącym i zapewne nieco utopijnym ujęciu – pełna równowaga stron postępowania. Brak stanu równowagi w prawach i obowiązkach stron w rzeczywistości kreuje uprzywilejowanie jednej ze stron postępowania względem drugiej. Należy jednak zaakceptować takie uprzywilejowanie, gdy jest ono uzasadnione treścią przepisów prawa, odwołujących się do konieczności ochrony przez prawo pewnych szczególnych wartości (godność ludzka)³⁷ bądź szczególnych kategorii osób (osoby uprawnione do otrzymywania świadczeń alimentacyjnych).

Jeżeli w postępowaniu egzekucyjnym stykamy się z brakiem równouprawnienia stron bez istniejącej ku temu podstawy prawnej, lub wręcz wbrew istniejącemu

obowiązku, a spośród kilku takich środków – środki najmniej uciążliwe dla zobowiązanego. Zob. także: A. Drelichowska, P. Razowski, *Zasada poszanowania minimum egzystencji jako prawna gwarancja ochrony przed ubóstwem w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym* [online:] <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/51223> (dostęp: 14.04.2024); E. Cisowska-Sakrajda, *Minimum egzystencji zobowiązanego i jego rodziny w toku egzekucji administracyjnej* [online:] https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/27094/365-383%20Ewa%20Cisowska-Sakrajda_minimum%20egzystencji.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 14.04.2024).

³⁷ Zob. C. Waldziński, *Ochrona dłużnika przed egzekucją naruszającą jego godność wprowadzona tzw. tarczą antykryzysową 3.0.*, *Nieruchomości@ 2022*, nr IV, s. 145–157 [online:] <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1267> (dostęp: 23.04.2024).

prawu, to w takich sytuacjach mamy do czynienia ze stanem bezprawności, który nie może być rozważany przez pryzmat realizacji albo braku realizacji zasad postępowania cywilnego.

Miarą poprawności postępowania cywilnego (niezależnie od tego, o jaki rodzaj postępowania chodzi) jest jego rzetelność, a jak słusznie podkreśla się w doktrynie, nie można uznać za proces rzetelny takiego procesu, w którym zasada równości nie została zrealizowana³⁸.

W tym znaczeniu zapewnienie równowagi (równości) stron postępowania egzekucyjnego z uwzględnieniem konieczności ochrony praw dłużnika wystawionego na działanie przymusu, staje się warunkiem *sine qua non* przyznania toczącemu się postępowaniu cechy rzetelności. W klasycznym ujęciu zasada równości posiada dwojaki aspekt. Po pierwsze, daje ona każdej ze stron takie same możliwości działania, oczywiście przy uwzględnieniu specyfiki danej strony procesowej. Po drugie, oznacza, że rozstrzygnięcie sprawy co do istoty może, w pewnym uogólnieniu, nastąpić jedynie po wysłuchaniu drugiej strony. Pomimo to w literaturze przedmiotu akceptuje się, że w zakresie, w jakim zasada równości stron obowiązuje w postępowaniu egzekucyjnym, wierzyciel ma pewną przewagę³⁹.

Jednak jednocześnie w wypowiedziach przedstawicieli doktryny ochrona praw dłużnika jest traktowana jak synonim ograniczania praw wierzyciela. Wskazuje się chociażby na „populizm legislacyjny”, który powoduje, że „dłużnicy już z definicji stają się kategorią, którą otacza się opiekuńczym kokonem prawnym”, przy czym „dzieje się tak bez względu na rzeczywiste przyczyny niespłacenia długu oraz stan rodzinny i majątkowy zobowiązanego”⁴⁰.

Ustawodawcy zarzuca się także, że sam nie przestrzega ustanowionych przez siebie reguł odnośnie do równorzędności stron postępowania, bo zmienia przepisy tak, iż następuje odejście od nich. Przykładem takich regulacji

³⁸ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 185.

³⁹ Tak: A. Marciniak [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne...*, *op. cit.*, s. 78.

⁴⁰ M. Strus-Wołos, *Skutki społeczne nadmiernej ochrony dłużnika w egzekucji sądowej i postępowaniu upadłościowym* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022, s. 166.

miałoby być nakazanie organowi egzekucyjnemu uwzględniania przepisów o przedawnieniu, choć w tym wypadku uczciwie dostrzeżono, że „dłużnik nie został wyposażony w niezbędne środki prawne i konieczne wsparcie przez organy postępowania, lecz ustanowiono takie instrumenty, które prowadzą do zachwiania równowagi stron w postępowaniu egzekucyjnym”⁴¹. Zaprezentowane argumenty nie dają zatem jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy w każdym wypadku, kiedy ustawodawca nakłada na wierzyciela ciężary, możemy mówić o odejściu od równości na rzecz ochrony albo nawet uprzywilejowania dłużnika. Pozostając bowiem przy tym ostatnim przykładzie, należy zauważyć, że obciążanie komornika dodatkowym obowiązkiem badania kwestii przedawnienia dochodzonego roszczenia, co do zasady, i z perspektywy samego dłużnika, nie powoduje uprzywilejowania dłużnika w postępowaniu, a raczej służy rzetelności i sprawiedliwości prowadzonego postępowania. Czynienie dłużnikom wyrzutu z tego powodu, że ustawodawca nieumiejętnie stosuje środki mające zapewnić rzetelność postępowania egzekucyjnego i nakłada na komornika nieadekwatne do jego statusu i kompetencji obowiązki, jest bezpodstawne. Oczywiście, ochrona dłużnika nie jest samoistnym celem postępowania egzekucyjnego, a jedynie stanowi przejaw równouprawnienia stron i służy względem humanitarnym. Zgodzić się też należy z tym, że nie może ona przesłaniać głównego celu tego postępowania w postaci zapewnienia wierzycielowi efektywnej, czyli skutecznej ochrony, a przerost regulacji ochronnych może ograniczyć lub całkowicie wykluczyć realizację celu postępowania egzekucyjnego⁴².

Jeżeli zatem, na podstawie przytoczonego stanowiska przedstawicieli doktryny, podjąć próbę zdefiniowania relacji prawnej pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem w postępowaniu egzekucyjnym, to należałoby się przede wszystkim posłużyć kryteriami pozwalającymi ocenić stopień rzetelności postępowania, z uwzględnieniem ustawowo określonych praw i obowiązków wierzyciela oraz dłużnika.

⁴¹ M. Kostwiński, *Ochrona dłużnika przed zaspokojeniem przedawnionych roszczeń* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022, s. 311.

⁴² P. Ryłski, *Efektywna ochrona wierzycieli...*, *op. cit.*, s. 130.

Przydatne do tego mogą się okazać zaproponowane przez A. Łazarską kryteria odwołujące się do oceny poziomu szanowania godności stron, transparentności postępowania, jego efektywności, równouprawnienia stron, przestrzegania prawa do wysłuchania, pewności i przewidywalności reguł postępowania oraz dbania o przestrzeganie zasady lojalności w postępowaniu⁴³. Strony każdego postępowania cywilnego mają prawo wymagać, aby postępowanie, w którym biorą udział, posiadało powyższe cechy rzetelnego procesu.

6. Propozycja nowego ujęcia kwestii równouprawnienia stron sądowego postępowania egzekucyjnego

Punktem wyjścia dla próby sformułowania propozycji nowego ujęcia kwestii równouprawnienia stron sądowego postępowania egzekucyjnego jest odpowiedź na pytanie, czy rzeczywiście istnieje konflikt między prawem dłużnika i prawem wierzyciela oraz czy zasada równości na pewno wyczerpująco i poprawnie opisuje właściwą z punktu widzenia charakteru i celu postępowania egzekucyjnego relację między wierzycielem i dłużnikiem.

Z wcześniejszych rozważań oraz z przytoczonych wypowiedzi przedstawicieli doktryny wynika, że opis sytuacji prawnej dłużnika i jego relacji z wierzycielem w postępowaniu egzekucyjnym nie jest możliwy z odwołaniem się tylko do jednej ze zidentyfikowanych szczególnych zasad postępowania egzekucyjnego. Ponadto należy odrzucić wyrażone w literaturze przedmiotu przekonanie, że „dążenie do ochrony dłużnika przed ingerencją w jego prawa i wolności musi, co do zasady, dokonywać się bezpośrednio lub pośrednio kosztem uprawnień wierzyciela”⁴⁴, bo używając może nieco zbyt potocznego, ale w tym wypadku adekwatnego określenia, należy wskazać, że reguły postępowania egzekucyjnego nie tworzą gry o sumie zerowej, tzn. nałożenie określonych obowiązków na organ egzekucyjny lub wierzyciela nie jest równoznaczne z jednoczesnym przyznaniem dłużnikowi dodatkowych praw adekwatnych dla tych obowiązków. W takim przypadku za nieuzasadnione należy uznać utożsamianie wadliwej legislacji, np. w zakresie weryfikacji przez organ egzekucyjny kwestii merytorycznych z uprzywilejowaniem dłużnika.

⁴³ Zob. spis treści: A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.

⁴⁴ Tak: T. Zembrzusi, *Kilka uwag...*, *op.cit.*, s. 14.

Dalej pojawia się następny dylemat, czy słuszne jest wprowadzanie do przepisów egzekucyjnych w kolejnych nowelizacjach nowych instytucji prawnych, mimo że istnieje ryzyko, iż ewentualne ich nadużywanie przez dłużnika stanie się narzędziem przeciągania postępowania w czasie albo unikania odpowiedzialności za zobowiązania. W tym wypadku należy odpowiedzieć twierdząco, choć pod warunkiem, że organy egzekucyjne będą działać sprawnie, a ustawodawca będzie racjonalny. Jednak innego założenia w demokratycznym państwie prawnym nie wolno nam przyjmować. Co więcej, tego typu rozwiązania prawne również nie powinny być uznawane za przejaw uprzywilejowania dłużnika.

Nie może zatem budzić wątpliwości, że „zasada równości stron w postępowaniu egzekucyjnym musi być urzeczywistniania w inny sposób niż w postępowaniu rozpoznawczym. Choć nazwa zasady jest taka sama, to jej treść musi uwzględniać zróżnicowany status stron wynikający z nadrzędnego celu postępowania egzekucyjnego, jakim jest zaspokojenie egzekwowanego świadczenia”⁴⁵. Niezwykle ważne jest zatem wypracowanie właściwego balansu między dwiema wartościami o kluczowym znaczeniu dla oceny konstrukcji stosowanych przez ustawodawcę w postępowaniu egzekucyjnym, tj. między ochroną słusznych praw wierzyciela oraz zapewnieniem niezbędnego minimum ochrony dłużnikowi⁴⁶.

Należy przyjąć, że punktem odniesienia w poszukiwaniu tego balansu powinna być niekwestionowana wartość, za którą można by uznać rzetelność postępowania. Dla osiągnięcia tej wartości konieczne jest sformułowanie zasad, które z jednej strony będą stanowiły swoiste drogowskazy dla ustawodawcy, pomocne przy tworzeniu prawa, z drugiej zaś będą stanowić podstawę interpretacji przepisów postępowania, pozwalających rozstrzygnąć ewentualne wątpliwości co do znaczenia poszczególnych instytucji prawnych. Prawo

⁴⁵ Jest to nakaz, który należy interpretować szeroko, na co wskazuje wyrażone przez Sąd Najwyższy stanowisko, że zastosowanie sposobu egzekucji najmniej uciążliwego dla dłużnika (art. 799 § 1 k.p.c.) jest obowiązkiem komornika także jako wierzyciela egzekwującego koszty postępowania egzekucyjnego.

⁴⁶ K. Flaga-Gieruszyńska, *Przeciwdziałanie nadmiernej uciążliwości egzekucji i szykanowaniu dłużnika w świetle postanowień Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022, s. 101.

ma się opierać na wartościach, realizować je i chronić. Znaczenie zasad prawa wynika przede wszystkim właśnie z tego, że mają one walor aksjologiczny, są nośnikami wartości w systemie prawa, dyrektywami w interpretacji i w jego stosowaniu tak, aby nie uchybiać tym wartościom⁴⁷.

Stosowane w postępowaniu egzekucyjnym na podstawie art. 13 § 2 k.p.c. różne środki i instytucje mające na celu z jednej strony zabezpieczenie prawa dłużnika do obrony przed bezprawną egzekucją, z drugiej zaś zagwarantowania wierzycielowi prawa do skutecznego dochodzenia jego słusznych roszczeń, takie jak pouczenia, zakaz szykanowania dłużnika (nadużywania prawa), czy prawo do wysłuchania, stanowią w rzeczywistości fragmenty różnych zasad procesowych. Być może zatem potrzebne jest wyróżnienie osobnej, właściwej tylko dla postępowania egzekucyjnego zasady, łączącej w sobie pewne szczególne reguły wyjęte z innych zasad postępowania. Jedną ze zgłaszanych w tym względzie przez doktrynę propozycji jest ta, aby na gruncie postępowania egzekucyjnego przyjąć obowiązywanie ogólnej zasady proporcjonalności rozumianej jako dostosowanie stopnia dolegliwości podejmowanych działań egzekucyjnych do doniosłości (wagi) egzekwowanego roszczenia, zamiast opisowego określania zakazu obciążania ponad potrzebę strony biernej postępowania egzekucyjnego⁴⁸. Taka „proporcjonalność” w rzeczywistości oznacza również zagwarantowanie dłużnikowi „ochrony”, i to nie na zasadzie „równości broni”, ale na podstawie wymogu adekwatności wykorzystywanych środków w stosunku do przedmiotu realizowanego celu. Jak się wydaje, tak sformułowana zasada mogłaby również wyłączyć potrzebę wyróżniania w postępowaniu egzekucyjnym zasady równości i wyjaśniania przyczyn, dla których zasada ta tak mocno odbiega swoją treścią od jej rozumienia w postępowaniu rozpoznawczym.

Takie stanowisko wydaje się być słuszne, gdyż ochrona praw dłużnika nie wywodzi się jedynie z zasady równości, której celem jest przecież doprowadzenie do zniwelowania ewentualnie istniejących między stronami nierówności.

⁴⁷ Cz. Żuławska, *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 2007, s. 10–11.

⁴⁸ M. Muliński, *Zasada nieobciążania ponad potrzebę strony biernej postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022, s. 82.

Nadto ochrona praw dłużnika w rzeczywistości nie musi łączyć się z koniecznością istnienia adekwatnych uprawnień wierzyciela, czyli nie jest symetryczna. Jest ona realizowana ze względów humanitarnych (zakaz eksmisji na bruk), społecznych (żeby nie prowadzić do spychania dłużników na margines bezrobocia, bezdomności itp.), a także w celu ochrony godności (aby nie przekroczyć granic surowości egzekucji, za którymi egzekucja staje się okrutna).

7. Podsumowanie

Przywoływany na wstępie G. Radbruch, określając znaczenie i rolę prawa w społeczeństwie, wskazał, że pojęcie prawa odnosi się do sfery kultury: konotuje ono rzeczywistość zorientowaną na wartości, przy czym rzeczywistość ta ma, zdaniem tego autora, sens o tyle, o ile służy określonej wartości (idei prawa), a ideą prawa nie może być nic innego jak sprawiedliwość⁴⁹.

Sprawiedliwość, pojmowana również jako rzetelność postępowania egzekucyjnego, może zostać osiągnięta, gdy uda się połączyć efektywność sprawnie i zgodnie z prawem działających organów egzekucyjnych z rzetelnością tworzącego racjonalne przepisy prawa ustawodawcy oraz lojalnie działającymi w postępowaniu i nie nadużywającymi swych praw stronami postępowania.

Dla osiągnięcia celu postępowania egzekucyjnego potrzebna jest nie tyle równość uczestników postępowania, bo jak zostało to wskazane wcześniej, charakter postępowania egzekucyjnego tę równość w znacznym stopniu ogranicza albo modyfikuje jej rozumienie, ale sprawiedliwe traktowanie stron postępowania. Kluczem do jednoczesnej ochrony praw dłużnika oraz wspierania słuszych interesów wierzyciela, czyli ogólnie sprawnej i sprawiedliwej egzekucji, jest rzetelne postępowanie i właściwie działające organy egzekucyjne.

W nauce teorii prawa zwraca się uwagę, że ideały integralności oraz braterstwa, których realizację zapewnia w najwyższym stopniu model zasad, nie zawierają w swych sformułowaniach żądania, by społeczność polityczna,

⁴⁹ G. Radbruch, *Filozofia...*, op. cit., s. 36–37.

w jakiej działają, podzielała w każdej swej części dokładnie takie same prawdy moralne. Zasada równości oznacza prawo każdego członka wspólnoty politycznej do jednakowego uznania jego godności oraz do takiej samej troski i poszanowania⁵⁰. Jak zauważył Naczelny Sąd Administracyjny, w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym ogólna zasada sprawności postępowania została zastąpiona zasadą stosowania najłagodniejszego środka, a nawet zasadą proporcjonalności – adekwatności. Sprowadza się ona do tego, aby zastosowano właściwy środek, najmniej wkraczający w sferę praw jednostki, i aby nie spowodował on szkód, które byłyby w sposób widoczny nieproporcjonalne do zamierzonego celu⁵¹.

Takie rozumienie i stosowanie proporcjonalności zagwarantuje wierzycielowi sprawiedliwą realizację przysługujących mu praw, a dłużnikowi właściwy zakres i formę rzeczywistej ochrony w prowadzonym przeciwko niemu postępowaniu egzekucyjnym.

Możemy zatem przyjąć, że aktualnie obowiązujące przepisy k.p.c. dają podstawę do teoretycznego sformułowania zasady ochrony dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym, a jej faktyczne funkcjonowanie w praktyce jest uzależnione od stopnia realizacji w tym postępowaniu zasady rzetelnego (sprawiedliwego) procesu.

Pierwszym i fundamentalnym warunkiem zachowania właściwej relacji pomiędzy wierzycielem i dłużnikiem w postępowaniu egzekucyjnym, tzn. relacji zapewniającej ochronę interesów zarówno wierzyciela, jak i dłużnika, jest poprawna legislacja, uwzględniająca zarówno aspekty teoretyczne (w szczególności właściwie rozpoznająca status ustrojowy i kompetencje organów egzekucyjnych i postępowania egzekucyjnego), jak i praktyka, której siła w dużej mierze wywodzi się ze stabilnego prawa.

⁵⁰ M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2014, s. 46–47. Autorka szeroko odwołuje się w swojej wypowiedzi do twórczości R. Dworkina.

⁵¹ Wyrok NSA z dnia 5 marca 2020 r., II FSK 1128/18, Legalis.

STRESZCZENIE Sytuacja prawna dłużnika w sądowym postępowaniu egzekucyjnym: równouprawnienie, uprzywilejowanie czy potrzeba ochrony

Sprawiedliwość tworzonego prawa, traktowana jako kryterium oceny istnienia podstaw do jego obowiązywania albo jako wskazówka interpretacyjna, może być wykorzystywana szczególnie w takich sytuacjach, gdzie system prawny budzi wątpliwości co do jego zgodności z zasadami demokratycznego państwa prawnego, albo jest nieuporządkowany i niespójny w takim zakresie, że stwarza zagrożenie naruszania słusznych praw obywateli.

W tym kontekście istotne znaczenie ma to, że Kodeks postępowania cywilnego od początku swego obowiązywania był już nowelizowany kilkaset razy i stanowi dzisiaj zbiór przepisów i wykreowanych przez nie instytucji prawnych, którym często brakuje precyzyjnej definicji konstrukcyjnej, wewnętrznej spójności oraz możliwości bezkolizyjnego współgrania z innymi instytucjami i przepisami tworzącymi łącznie system prawny. Przepisy o sądowym postępowaniu egzekucyjnym są dotknięte skazą niespójności i niekonsekwencji legislacyjnej w takim samym stopniu jak te dotyczące pozostałych rodzajów postępowań cywilnych.

Jednym z najczęściej formułowanych w literaturze przedmiotów zarzutów względem regulacji k.p.c. dotyczącej sądowego postępowania cywilnego jest ten, że aktualnie obowiązujące przepisy zachwiały dystynkcję odmiennych celów postępowania rozpoznawczego i wykonawczego, zburzyły właściwą relację między wierzycielem i dłużnikiem, faworyzując tego ostatniego oraz utrudniając dochodzenie stwierdzonych tytułami wykonawczymi roszczeń.

Zasadniczo dyskusja w tym zakresie koncentruje się wokół zagadnienia, czy – a jeśli tak, to w jakim zakresie – w postępowaniu egzekucyjnym funkcjonuje zasada równości stron postępowania oraz jaka jest w takim przypadku jej treść. Warto jednak poddać analizie możliwość zastosowania odmiennego od dotychczasowego podejścia do omawianego zagadnienia i zweryfikować, na ile przydatnym przy ocenie realizacji zasady równości w postępowaniu egzekucyjnym kryterium jest sprawiedliwość przyjętych rozwiązań. Celem takiej analizy jest próba sformułowania nowych argumentów w dyskusji o tym, czy dłużnik w egzekucji sądowej jest względem wierzyciela równouprawniony czy uprzywilejowany, a jeśli nawet tak, czy mieści się to w granicach sprawiedliwej i uzasadnionej ochrony jego praw.

Dla osiągnięcia celu postępowania egzekucyjnego potrzebna jest nie tyle równość uczestników postępowania, co sprawiedliwe traktowanie stron postępowania, zaś kluczem do jednoczesnej ochrony praw dłużnika oraz wspierania słusznych interesów wierzyciela, czyli ogólnie sprawnej i sprawiedliwej egzekucji, jest rzetelne postępowanie i właściwie działające organy egzekucyjne. Można zatem przyjąć, że aktualnie obowiązujące przepisy k.p.c. dają podstawę do teoretycznego sformułowania zasady ochrony dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym, a jej faktyczne funkcjonowanie w praktyce jest uzależnione od stopnia realizacji w tym postępowaniu zasady rzetelnego (sprawiedliwego) procesu.

Słowa kluczowe: egzekucja, zasada równości, ochrona dłużnika, prawa wierzyciela, rzetelne postępowanie cywilne

ABSTRACT Legal Position of the Debtor in Judicial Enforcement Proceedings: Equality, Preference or Need for Protection

dr hab. Andrzej Jarocho, professor at the Adam Mickiewicz University in Poznań, Department of Civil Procedure, Faculty of Law and Administration, Adam Mickiewicz University in Poznań; ORCID: 0000-0002-8053-8892

The fairness of created law, treated as a criterion for assessing the existence of grounds for its validity or as an interpretative guideline, may be used especially in situations where the legal system raises doubts as to its compliance with the principles of a democratic state of law, or is disorderly and inconsistent to such an extent that it poses a risk of violating the legitimate rights of citizens.

In this context, it is important to note that the Civil Procedure Code has already been amended several hundred times since its inception and today constitutes a set of provisions and the legal institutions created by them, which often lack a precise structural definition, internal consistency and the possibility to harmonise seamlessly with other institutions and provisions that together form the legal system. The provisions on judicial enforcement proceedings suffer from the taint of legislative incoherence and inconsistency to the same extent as those concerning other types of civil proceedings.

One of the most frequent objections formulated in the literature with regard to the Civil Procedure Code regulations concerning civil court proceedings is that the currently binding provisions have distorted the distinction between the different purposes of preliminary and enforcement proceedings, have destroyed the proper relationship between the creditor and the debtor, favouring the latter and making it more difficult to enforce claims ascertained by enforcement titles.

Essentially, the discussion in this respect centres around the question of whether, and if so to what extent, the principle of equality of parties to proceedings operates in enforcement proceedings and what its content is in such a case. However, it is worthwhile to analyse the possibility of a different approach to the issue in question and to verify to what extent the fairness of the solutions adopted is a useful criterion in assessing the implementation of the principle of equality in enforcement proceedings. The aim of such an analysis is to try to formulate new arguments in the discussion about whether the debtor in judicial enforcement is on an equal or privileged footing vis-à-vis the creditor and, if so, whether this is within the bounds of fair and legitimate protection of his rights.

In order to achieve the goal of enforcement proceedings, it is not so much the equality of the participants in the proceedings that is needed, but the fair treatment of the parties to the proceedings, and the key to the simultaneous protection of the debtor's rights and promotion of the creditor's legitimate interests, i.e. an efficient and fair enforcement in general, is due process and properly functioning enforcement authorities.

We may therefore assume that the currently applicable provisions of the Code of Civil Procedure provide a basis for the theoretical formulation of the principle of debtor protection in enforcement proceedings, while its actual functioning in practice depends on the degree to which the principle of a fair (just) trial is implemented in these proceedings.

Keywords: enforcement, principle of equality, debtor protection, creditor's rights, fair civil proceedings

Bibliografia/References

- Derlatka J. [w:] *Postępowanie cywilne*, pod red. M. Rzewuskiego, Warszawa 2019.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Przeciwdziałanie nadmiernej uciążliwości egzekucji i szykanowaniu dłużnika w świetle postanowień Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022.
- Gil I. [w:] *Postępowanie cywilne. Tom II. Postępowanie egzekucyjne, arbitrażowe i międzynarodowe*, pod red. I. Gil, Warszawa 2021.
- Gołąb S., Wusatowski Z., *Kodeks postępowania cywilnego. Część druga. Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające (Wstęp. Tekst prawa z uzasadnieniem i objaśnieniami. Przepisy wprowadzające. Egzekucja administracyjna. Rozporządzenia wykonawcze. Przepisy o kosztach sądowych)*, Kraków 1933.
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Jagiela J., *Ewolucja ograniczeń egzekucji sądowej w prawie polskim* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022.
- Jodłowski J. [w:] J. Lapiere, J. Jodłowski, Z. Resich, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2017.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretycznoprawne*, Poznań 2014.
- Korzonek J., *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające. Część druga kodeksu postępowania cywilnego. Tom I (art. 508–597)*, Kraków 1934.
- Kostwiński M., *Ochrona dłużnika przed zaspokojeniem przedawnionych roszczeń* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Marcewicz O. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 730–1217*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2017.
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2023.
- Marciniak A. [w:] W. Broniewicz, A. Marciniak I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2023.
- Muliński M., *Zasada nieobciążania ponad potrzebę strony biernej postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022.
- Pogonowski P., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, Warszawa 2007.
- Romańska M., *Ograniczenia egzekucji sądowej – uporządkowany system odpowiadający warunkom społecznym czy anachroniczne rozwiązania?* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej*.

W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022.

Romańska M., *Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające w administracji*, Warszawa 2021.

Radbruch G., *Filozofia prawa*, Warszawa 2009.

Rylski P., *Efektywna ochrona wierzycieli w sądowym postępowaniu egzekucyjnym* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022.

Siedlecki W., *Zasady naczelne postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego. Studia Cywilistyczne. Zbiór rozpraw z zakresu prawa cywilnego, prawa międzynarodowego prywatnego, prawa pracy oraz prawa procesowego cywilnego*, Kraków 1966.

Siedlecki W. [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1998.

Strożek-Kucharska M., *Zasady postępowania egzekucyjnego w administracji*, Katowice 2021.

Strus-Wołos M., *Skutki społeczne nadmiernej ochrony dłużnika w egzekucji sądowej i postępowaniu upadłościowym* [w:] *Aksjologia egzekucji sądowej. W poszukiwaniu optymalnego poziomu ochrony praw wierzyciela i dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym i upadłościowym*, pod red. S. Cieślaka, Sopot 2022.

Świeczkowski J., *Ochrona dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym – czy nie nadmierna?*, PS 2014, nr 2, s. 74–80.

Wengerek E., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 1972.

Wengerek E., *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*, Warszawa 1978.

Zawistowski D. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Artykuły 730–1088*, pod red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.

Zembrzusi T., *Kilka uwag o funkcjach egzekucji sądowej* [w:] *Prawa wierzyciela a ochrona dłużnika w egzekucji sądowej. Teoria i praktyka*, pod red. H. Bednorz-Godyń, A. Marciniaka, Warszawa 2022.

Zedler F., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz. Tom II. Postępowanie egzekucyjne (art. 758–843 k.p.c.)*, Toruń 1995.

Żuławska Cz., *Zasady prawa gospodarczego prywatnego*, Warszawa 2007.

Żurowicz A., *Problematyka środków ochrony dłużnika w egzekucji czynności niezastępowalnych* [w:] *Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, pod red. K. Flagi-Gieruszyńskiej, A. Klich, Toruń 2015.